

Zvýhodňování věřitele

Trestný čin zvýhodňování věřitele podle § 256a odst. 1 TrZ spáchá a trestem odnětí svobody až na 1 rok nebo peněžitým trestem bude potrestán, kdo jako dlužník, který není schopen plnit své splatné závazky, zmaří, byť i jen částečně, uspokojení svého věřitele tím, že zvýhodní jiného věřitele. Jde o další z tzv. úpadkových deliktů, kterým je porušováno právo věřitele na uspokojení jeho pohledávky odpovídající zásadám konkursního a vyrovnacího řízení. Na rozdíl od trestného činu poškozování věřitele podle § 256 TrZ se u trestného činu zvýhodňování věřitele podle § 256a TrZ celkový stav majetku pachatele nemění, ale jeho majetek je použit k uspokojení věřitelů nerovnoměrně. Zvýhodněný věřitel dostává sice jen to, co by mu jinak po právu patřilo, ale protože dlužník není schopen uspokojit všechny své věřitele, plným uspokojením jednoho věřitele zkracuje ostatní věřitele. Za takové situace je třeba postupovat podle zákona o konkursu a vyrovnání a dlužníky uspokojit jen poměrně a rovnoměrně. Proto je dlužník povinen bez zbytečného odkladu podat návrh na prohlášení konkursu podle § 3 odst. 1, 4 KV nebo návrh na vyrovnání podle § 46 a násl. KV. Úmyslné nesplnění této povinnosti je od 1. 5. 2000 (tj. od účinnosti novelizace zákona o konkursu a vyrovnání a trestního zákona provedené zákonem č. 105/2000 Sb.) již trestním zákonem sankcionováno, a to v ustanovení § 126 odst. 2 TrZ jako trestný čin porušení povinnosti v řízení o konkursu.

K trestní odpovědnosti zde nestačí jen samotná neschopnost dlužníka plnit své splatné závazky, protože tím by se v případě smluvních závazků dostával trestní postih do rozporu s ústavní zásadou vyjádřenou v ustanovení čl. 8 odst. 2 věty druhé LPS, podle něhož nikdo nesmí být zbaven svobody pouze pro neschopnost dostát smluvnímu závazku. Proto trestně postižitelným může být uvedený stav insolvence pouze ve spojení s dalším jednáním dlužníka, tj. se zvýhodněním některého věřitele na úkor věřitele jiného. Podstata trestného činu podle § 256a TrZ spočívá v tom, že pachatel zmaří, byť jen částečně, uspokojení svého věřitele tím, že zvýhodní jiného svého věřitele na úkor ostatních. Za zmaření (úplné) lze považovat nemožnost věřitele ani částečně dosáhnout uspokojení své pohledávky z majetku dlužníka. Částečné zmaření spočívá v tom, že věřitel nemůže dosáhnout uspokojení své pohledávky v tom rozsahu, kterého by jinak dosáhl při poměrném a rovnoměrném uspokojení všech věřitelů bez zvýhodnění některého z nich. Uspokojením věřitele se rozumí poskytnutí takového plnění ve prospěch věřitele, které je obsahem závazkového právního vztahu mezi ním a dlužníkem podle důvodu vzniku tohoto vztahu (např. zaplacení kupní ceny, vrácení půjčených peněz nebo cenných papírů, poskytnutí náhrady škody, vyplacení vkladu z účtu u banky, zaplacení směnečné sumy - srov. § 494 ObčZ). Zvýhodnění věřitele pak spočívá v tom, že se mu dostane od dlužníka, který není schopen plnit své splatné závazky, plnění neodpovídajícího zásadě poměrného uspokojení, a to na úkor ostatních věřitelů téhož dlužníka. Zvýhodnění věřitele v tomto smyslu nevyžaduje, aby byl takový věřitel na úkor ostatních uspokojen zcela; postačí, jestliže od pachatele obdrží více, než by odpovídalo poměrnému a rovnoměrnému uspokojení všech věřitelů. Za zvýhodnění věřitele by mohlo být považováno i dodatečné zajištění jeho pohledávky, která dosud zajištěna nebyla (například antidatovanou smlouvou s dlužníkem o zřízení zástavního práva podle § 152 a násl. ObčZ), aby pak byl takový věřitel uspokojen na úkor ostatních věřitelů (viz k tomu možnost výhodnějšího uspokojení oddělených věřitelů v konkursním řízení podle § 28 odst. 1 KV; odděleným věřitelem je totiž i ten, který má svou pohledávku zajištěnu zástavním právem. Dodatečné zřízení zástavního práva ve stavu, kdy je dlužník předlužen (§ 1 odst. 3 KV), může být trestným činem předlužení podle § 256c odst. 2 TrZ. K trestní odpovědnosti ovšem nestačí, je-li dlužníkem jen oddáleno nebo ztíženo uspokojení věřitele, pokud ten má možnost uspokojit svou pohledávku z jiného dlužníkovy majetku. Rovněž by nenaplněvalo skutkovou podstatu podle § 256a TrZ jednání dlužníka, který sice plně uspokojil pohledávku jenom jednoho z více věřitelů, jestliže tak učinil s odůvodněným předpokladem získání dalších prostředků na uspokojení ostatních věřitelů. Tak pokud by podnikatel uhradil dlužnou částku za dodávku elektrické energie v plné výši, ale jen proto, aby nebyla dodávka elektrické energie přerušena a aby tak udržel v provozu výrobní halu a tím i možnost produkce výrobků, z jejichž následného prodeje důvodně očekává zisk k úhradě ostatních dluhů, nemohl by být v takovém jednání spatřován trestný čin podle § 256a TrZ. Přednostní

uspokojení pohledávky jednoho věřitele nesolventním dlužníkem totiž samo o sobě nestačí, protože musí být učiněno s úmyslem zmařit tímto způsobem možnost uspokojení pohledávek ostatních věřitelů (k tomuto úmyslu viz níže). Věřitelem je osoba, která má vůči pachateli právo na plnění na základě existujícího závazkového právního vztahu, bez ohledu na to, zda důvodem vzniku takového vztahu je smlouva (občanskoprávní, obchodní, pracovní) nebo jiná v zákoně uvedená skutečnost, např. způsobení škody, daňová povinnost (srov. § 488 a násl. ObčZ, § 261 a násl. ObchZ, § 246 a násl. ZPr, § 57 odst. 1 SpDP). Věřitelem je v tomto smyslu i zástavní věřitel (podle § 152 a násl. ObčZ). Závazkový právní vztah může vzniknout i z obchodování s cennými papíry (viz § 13 a násl. CenP), z dluhopisů (srov. zákon č. 530/1990 Sb., o dluhopisech, ve znění pozdějších předpisů), ze směnky nebo šeku (viz zákon směnečný a šekový č.191/1950 Sb., ve znění zákona č.29/2000 Sb.). Z hlediska trestní odpovědnosti podle § 256a TrZ nezáleží na tom, zda jde o závazkový právní vztah vzniklý v souvislosti s podnikáním (§ 2 odst. 1, 2 ObchZ) nebo jinak. Věřitelem může být osoba fyzická (§ 7 a násl. ObčZ), osoba právnická (§ 18 a násl. ObčZ, § 56 a násl. ObchZ) i stát (§ 21 ObčZ). Může jít o podnikatele (§ 2 odst. 2 ObchZ), ale rovněž o jinou osobu, která podnikatelem není. Z platného závazku je věřitel oprávněn požadovat po dlužníkovi plnění spočívající v tom, aby mu něco dal (např. dodal zaplacené zboží nebo naopak peníze za dodané zboží), konal (např. provedl opravu, dopravil zboží na místo určení, postavil budovu), něčeho se zdržel (např. dočasně nevyužíval pronajatou halu ke skladování) nebo něco trpěl (např. průjezd cizích stavebních strojů přes vlastní pozemek). U složitějších závazkových vztahů je třeba zkoumat, kdo má z jakého hlediska postavení věřitele a kdo postavení dlužníka, protože též subjekt může být ve vztahu k druhému subjektu zároveň věřitelem i dlužníkem (např. podnikatel, který má jinému podnikateli dodat zboží za peníze, je z hlediska dodání zboží dlužníkem, ale z hlediska zaplacení ceny dodávky je věřitelem odběratele - viz SR 12/1999-1.). Ustanovení § 256a TrZ předpokládá mnohost věřitelů, tedy situaci, kdy má pachatel jako dlužník současně nesplněné závazky vůči nejméně dvěma osobám v postavení věřitelů (z více věřitelů musí být alespoň jeden zvýhodněn a alespoň u jednoho tím musí být zmařeno jeho uspokojení), přičemž není rozhodné, zda jde o osoby fyzické, právnické nebo stát, anebo zda jde o podnikatele či nikoli. Zvýhodněn může být jeden nebo několik z více věřitelů, stejně tak může být zmařeno uspokojení více věřitelů nebo i jen jednoho z nich. Existence věřitele předpokládá zároveň i existenci dlužníka (§ 488 ObčZ), jímž může být obecně rovněž osoba fyzická i právnická a dlužník může být též podnikatelem (§ 2 odst. 2 ObchZ) nebo jím být nemusí. Jde o konkrétní subjekt se zvláštní vlastností ve smyslu § 90 odst. 1 TrZ. Osoba dlužníka je tedy určena tím, kdo je v daném případě věřitelem (viz výše), proto může jít o dlužníka z právního vztahu založeného smlouvou (občanskoprávní, obchodní, pracovněprávní), způsobením škody, daňovou, celní či jinou zákonnou povinností atd. Z platného závazku je dlužník povinen něco dát (např. dodat zaplacené zboží nebo naopak peníze za dodané zboží), konat (např. provést opravu, dopravit zboží na místo určení, postavit budovu), něčeho se zdržet (např. dočasně nevyužívat pronajatou halu ke skladování) nebo něco trpět (např. průjezd cizích stavebních strojů přes vlastní pozemek). Pachatelem trestného činu podle § 256a TrZ může být jen dlužník, který není schopen plnit své splatné závazky. Důvod této jeho neschopnosti nerozhoduje. Musí však jít o reálný ekonomický stav dlužníka, nestačí stav účetní, který nemusí odpovídat skutečnosti (viz SR 12/1999-3.). Pokud by však neschopnost plnit splatné závazky byla záměrně předstírána machinacemi v účetnictví, v takovém případě je zde možnost trestního postihu podle § 125 odst. 1 TrZ nebo podle § 256 odst. 1 písm. b) TrZ. Trestní zákon blíže nedefinuje uvedený stav neschopnosti plnit splatné závazky, proto bude třeba vycházet z toho, jak takový stav charakterizuje zákon o konkursu a vyrovnání, který je základní normou tzv. úpadkového práva (srov. § 1 odst. 1 KV), když trestný čin zvýhodňování věřitele podle § 256a TrZ patří právě mezi delikty úpadkové. Z hlediska trestní odpovědnosti podle § 256a TrZ jde tedy o dlužníka, jenž je v úpadku protože má více věřitelů a není schopen po delší dobu plnit své splatné závazky; jestliže dlužník zastavil platby, má se za to, že není schopen po delší dobu plnit své splatné závazky (§ 1 odst. 2 KV stav insolvence, platební neschopnost). Neschopnost plnit splatné závazky (insolvence) spočívá v tom, že dlužník nemá dostatek peněžních prostředků k tomu, aby své závazky plnil. Nejde o ochotu či neochotu dlužníka, ale o jeho objektivní schopnost platit splatné pohledávky. Jestliže dlužník je - objektivně vzato - schopen zaplatit splatnou pohledávku věřitele, není však k její úhradě ochoten (např. proto, že pohledávky neuznává, vede spor o výši pohledávky nebo formou započtení uhrazuje pohledávky vlastní), nejsou splněny podmínky úpadku ve smyslu ustanovení § 1 odst. 2 věty první KV (srov. R

52/1998-občanskoprávní, XIV, s. 181). Ustanovení § 256a TrZ ovšem nedopadá na stav předlužení dlužníka, byť i ten je důvodem ke konkursnímu či vyrovnacímu řízení, jde-li o právnickou osobu nebo o fyzickou osobu, která je podnikatelem (§ 1 odst. 3 KV). Na rozdíl od tohoto stavu je insolvence dlužníka důvodem k podání návrhu na konkurs nebo vyrovnání (§ 1 odst. 2 KV) jak v případě, kdy jde o právnickou osobu nebo podnikající fyzickou osobu, tak i tehdy, je-li nesolventním dlužníkem kterákoli jiná osoba. Proto trestní postih podle § 256a TrZ může dopadat i na dlužníky mimo podnikatelskou sféru, včetně těch, kteří jsou nepodnikajícími fyzickými osobami. Stav předlužení má pak význam v souvislosti s trestní odpovědností za trestný čin předlužení podle § 256c TrZ. Pokud jde o neschopnost dlužníka plnit své splatné závazky, ustanovení § 256a TrZ nevyžaduje dlouhodobější stav, přesto bude třeba vycházet z ustanovení § 1 odst. 2 KV které předpokládá platební neschopnost po delší dobu, aby nebyla zbytečně kriminalizovaná jen přechodná insolvence. Neschopným k placení v tomto smyslu ještě není dlužník, jenž nemá pohotově dostatečné prostředky k okamžitému zaplacení všech splatných závazků, nýbrž jen dlužník, jenž nemůže své dluhy zaplatit ani v určité přiměřené době. Otázka, kterou dobu je třeba považovat za přiměřenou, se musí posuzovat podle konkrétních okolností každého případu, zejména podle pravidel řádného hospodaření a přihlížet je třeba též k zvláštním hospodářským poměrům toho kterého dlužníka. Neschopnost dlužníka plnit své splatné závazky po delší dobu jakožto podmínku dlužníkovy insolvence je nutno posuzovat také z toho hlediska, zda dlužník v dohledné době bude mít možnost, např. na základě získaného úvěru či půjčky, své splatné závazky plnit (viz SR 38/1995). V mnoha případech se pak zjišťování stavu insolvence neobejde bez znaleckého posudku odpovídajícího zaměření. I když zvýhodněný věřitel dostává jen to, co by mu po právu patřilo, a sám se trestného činu podle § 256a TrZ dopustit nemůže, výjimečně by mohl být návodcem § 10 odst. 1 písm. b) TrZ k trestnému činu dlužníka, jestliže by se přičinil o to, že se dlužník rozhodl uspokojit právě tohoto věřitele na úkor ostatních. Jednání zvýhodněného věřitele ovšem musí dosahovat potřebný stupeň nebezpečnosti činu pro společnost (§ 3 odst. 2, 4 TrZ). Splatnost závazku se posuzuje podle jeho obsahu a podle příslušných právních předpisů, jimiž se závazek řídí (např. § 563 a násl. ObčZ, § 340 a násl. ObchZ, § 253 odst. 2 ZPr, § 57 odst. 2 SpDP). Závazek je splatný, jestliže již nastala doba k tomu, aby dlužník poskytl plnění ve prospěch věřitele. Jsou-li všechny v úvahu přicházející nesplacené pohledávky věřitelů již splatné, z hlediska povinnosti insolventního dlužníka k jejich poměrnému uspokojení zásadně nerozhoduje pořadí, kdy nabyly splatnosti. Pořadí má význam v řízení o konkursu a vyrovnání, ovšem nikoli z hlediska vzniku splatnosti pohledávek (i zde se jedná o všechny již splatné pohledávky), nýbrž z hlediska postupu při jejich uspokojování (viz např. § 28 odst. 3, § 32 a § 54 KV).